

Urban Milo
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Osobnosť medzivojnovnej literatúry, svojim dielom sociálno-psychologický realista, jeho prozaická tvorba predstavuje trvalý prínos do modernej slovenskej literatúry.

Životopisné údaje:

Narodil sa 24. augusta 1904 v Rabčiciach na Orave. Rané detstvo prežil v hájovni pod vrchom Babia hora. Študoval na gymnáziu v Trstenej a v Ružomberku. Pracoval najskôr ako redaktor a reportér. V rokoch 1940 - 1945 bol šéfredaktorom denníka Gardista. (Pre Urbanove vtedajšie politické postoje nesporne hodnotné umelecké dielo doteraz nebolo všeobecne prijaté). Pred oslobodením emigroval aj s rodinou do Rakúska, kde bol internovaný v americkej zóne, v roku 1947 eskortovaný do Československa. V roku 1948 ho ľudový súd odsúdil za jeho novinársku činnosť počas vojny na verejné pokarhanie. Usadil sa v Chorvátskom Grobe a živil sa prekladmi. V roku 1974 sa presťahoval do Bratislavy. Milo Urban zomrel 10. marca 1982. V roku 2004 si slovenská kultúra pripomenula 100 rokov od jeho narodenia.

Diela:

Do literatúry vstúpil v roku 1920 krátkymi prózami. Urbanovým knižným debutom bola novela Jašek Kutliak spod Bučinky - črta zo života oravských horalov, v ktorej už ako osemnásťročný autor uplatnil svoju metódu koncentrovanej epiky, ktorá sa prejavila neskôr v novelách z knihy Výkriky bez ozveny a najmä v novele Za vyšným mlynom. V nej naplno zobrazil súhrn síl v človeku i mimo neho, ktoré sa splietajú do tragickej nepochopiteľnosti a ovládajú jeho osud. Človek sa tu javí akoby bol pasívnou súčasťou prírody, hoci sa týmto silám vzpiera aktivitou i citom.

V roku 1927 vydal román Živý bič, ktorý slovenská literárna kritika dnes hodnotí ako kľúčový slovenský medzivojnovný román. Dielo malo aj veľký medzinárodný ohlas, už krátko po vydaní bol preložený do nemčiny (po nástupe fašizmu ho spolu s dielami T. Manna či E.M. Remarquua pálili sfanatizované davy). Dej románu sa odohráva koncom 1. svetovej vojny a tesne po nej v hornooravskej dedine Ráztoky a skladá sa z dvoch častí: Stratené ruky a Adam Hlavaj. V Živom biči Urban uplatnil tvorivý princíp, ktorý charakterizuje aj jeho vrcholnú novelistiku: vonkajšie udalosti neženú jeho postavy do otvoreného konfliktu so spoločnosťou, dráma sa obracia do vnútra postáv a musia ju riešiť vlastnými silami.

Na Živý bič voľne nadväzuje román Hmly na úsvite. Popri oravských Ráztokách sa príbeh presúva do malomestského prostredia s fabrikou a s dravo sa prebúdzajúcimi podnikateľmi, neskôr až do Prahy a do prostredia veľkej politiky.

Treťou časťou cyklu, voľne spojeného s postavou Adama Hlavaja, je román V osídlach. V ňom pokračuje autorova analýza poprevratových pomerov. V príbehu dominuje individuálna vzbura skrachovaného študenta Mahúta proti veľkostatkárovi a ministrovi Kálnickému.

Po takmer dvadsaťročnej prestávke, v zmenenej spoločenskej i ľudskej situácii (autor sa dostal na perifériu literárneho i spoločenského života), nadviazal Urban na „hlavajovskú“ trilógiu románmi Zhasnuté svetlá a Kto seje vietor, v ktorých v románovej podobe približuje udalosti od jesene 1938 do vypuknutia SNP v auguste 1944.

Z pozostalosti vyšiel román Železom po železe, ktorým autor zaznamenáva chaotické udalosti na konci druhej svetovej vojny.

Sila Urbanovho epického talentu sa opäť prejavila v memoárových prózach Zelená krv (spomienky hájnikovho syna), Kade - tade po Halinde, Na brehu krvavej rieky a Sloboda nie je

špás. Časovo zachytávajú udalosti, ktoré Urban opisuje aj vo svojich románoch, sú však plastickejšie a sú zaujímavým svedectvom o mechanizmoch moci, ktoré ovplyvňovali slovenský spoločenský život a osudovo poznačili aj umelecký vývin Mila Urbana. Urbanove diela vyšli v 11 jazykoch, patrí k najprekladanejším slovenským autorom.

Podrobnejšie o niektorých dielach:

Jašek Kutliak spod Bučinky - príbeh navonok drsného gorala, hájnika, výborného strelca, pritom človeka s mäkkým srdcom. Príčina jeho nedorozumenia so ženou je iracionálna, celý príbeh sa končí tragicky. Jašek často „nemá slov“, jeho vnútorný svet je skrytý, neprejavенý. Je v ňom silný prvok „osudovosti“, ktorý Urbanove postavy sprevádza.

Výkriky bez ozveny - zbierka má 7 noviel. V Starobe ide o zachytenie poslednej fázy života Pavla Duchaja, spojené s hodnotením starnutia a smrti zo strany obyvateľov dediny. V Rozprávke o Labudovi je hlavnou postavou Štefan Labuda. Nemá rodinu a jeho najväčšou záľubou je opravovať dom, zdedený po starom otcovi. Žije jednoducho, odovzdane osudu. Keď zhorelo jeho drevo alebo mu dážď zničil úrodu obilia, bol nešťastný, ale pomohla mu veta, že: „Boh tak chce!“. Keď mu však vietor napokon zničil aj jeho jedinú nádej - chalupu, premôže ho zúfalstvo, už nedokáže zniesť ťarchu osudu. „Plakal ako dieťa, čo zablúdilo v ukrutnom, nepochopiteľnom lese“.

Za vyšným mlynom - novela sa neskôr stala podkladom pre libreto opery Eugena Suchoňa Krútnava. Ondrej Zimoň sa bojí uzavretého priestoru - dusí ho ako žalár a pripomína mu zločin na mladom Štelinovi. Novela vyznieva ako príbeh Ondrejovho psychického utrpenia pod tlakom svedomia a dedinskej verejnej mienky.

Živý bič - vrcholné dielo Mila Urbana, vojnový román a zároveň jedno z najvýznamnejších diel novodobej slovenskej prózy. Neodohráva sa na fronte, ale v dedine Ráztoky, kde vtrhla vojna a kruto poznačila mnohé ľudské osudy. Dedina na ňu reaguje (podľa literárnych kritikov) „ako jedno telo“. Priamym svedkom vojny a jej neľudskosti je Ondrej Koreň, ktorý sa z vojny vrátil ako mrzák - bez rúk a nemý. Môže teda o nej hovoriť len nepriamo - vojna mu vzala jazyk. Prvá časť románu má názov Stratené ruky (ako symbol bezmocnosti) a tvoria ju samostatné príbehy o jednotlivých postavách v dedine. V druhej časti s názvom Adam Hlavaj dominuje príbeh jeho manželky Evy, keď je Adam na fronte. Eva v snahe pomôcť Adamovi, aby sa mohol vrátiť domov, podľahne zvodcovi notárovi Okolickému. Dedina odsudzuje jej hriech a Eva spácha samovraždu. Adam Hlavaj sa stáva vojnovým zbehom a po návrate domov zvädza vnútorný boj, či sa má pomstiť Evinmu zvodcovi. Je čestný a hrdý, stáva sa pre dedinčanov oporou, vyburcuje ich odvahu a odpor proti vojne - vráti im „stratené ruky“. To vedie k útoku na vojakov, k všeobecnému drancovaniu, k smrti notára Okolického. Adam chce zabrániť úplnej skaze a založí požiar - ten má byť jeho vnútornou očistou. Živý bič je dielom silného sociálneho protestu - ako to nazval sám autor - bolestným výkrikom urazenej ľudskej dôstojnosti. V románe je veľa výrazných, plasticky vykreslených postáv, napríklad vdova Ilčíčka, ktorá zastupuje v dedine ľudových buričov proti vojne, lebo prišla o syna, Eva Hlavajová, notár Okolický a iní.

Hmly na úsvite - vo voľnom pokračovaní románu Živý bič sa popri Adamovi Hlavajovi najvýraznejšou postavou stáva robotník Sedmík, ktorý svoju vieru hľadá v živelnom príklone ku komunistickému kolektivismu. Zjavenie Krista vo chvíli jeho tragickej smrti naznačuje autorove sympatie k tradičným hodnotám viery a nie k ideologickým koncepciám.

Memoáre - Zelená krv - Spomienky hájnikovho syna je knihou o autorových detských a študentských rokoch. Kade - tade po Halinde - má podtitul Neveselé spomienky na veselé roky.

Halinda sa stala vlast'ou neskončenému stredoškólákovi, ktorý pre nedostatok peňazí opustil školské lavice, vystriedal veľa redaktorských a úradníckych miest, až kým sa dostal do Bratislavy - do novinárskeho a umeleckého sveta. Na brehu krvavej rieky a Sloboda nie je špás - Urban opísal tragické obdobie svojho života a tvorby po roku 1937.

Živý bič - úryvok:

Zúrenie toho dňa dosiahlo svoj vrchol v Áronovej krčme. Víťazstvom nad vojakmi a pomstou na notárovi Okolickom opojený dav vrhol sa na ňu ako živá povodeň a za štvrt' hodiny všetky dvere boli zotvárané dokorán, okná vymlátené, brána vyvalená a srditá mäsiarska suka Duna s prestreleným bokom ležala pod stohom dreva na dvore. Veľký, červený moriak, nadýmajúc sa, stál pri nej akoby čestnú stráž.

Árona našli na pôjde i so ženou. Stiahli ich dolu, vzali medzi seba a museli piť s nimi. Zdráhanie sa nepomáhalo, lebo dav, zbavený ohľadov, násilím im otváral ústa a lial do nich alkohol, vykrikujúc: „Pite, beštie, my nebudeme takí skúpi ako vy!...“

Boli to akoby posledné kľče, v ktorých sa Ráztočky vypáli, aby zabudli na krvavú hrôzu, na desivý sen, trvajúcí štyri a pol roka. Ráztočania, mäkký a poddajný ľud, čo toľké roky dal sa hnieť príkorím, zmenil sa na živý, mocný bič, vystrel sa vo vzduchu, zapráskal a po dlhom váhaní, okolkoch zaťal do živého.

Úryvok:

Na brehu krvavej rieky

Gánili na mňa. A nebudaj sa ma i báli ako zúrivého ľudáka a neskoršie krvilačného gardistu. Ja som sa zas ľudskej priazne nikdy nedomáhal. Reku: som, čo som, a čo som, to iným ťažko vysvetľovať - to viem len ja. Okrem toho nebolo ani príležitosti. Kaviarne som nepestoval, viechy ma vôbec nepriťahovali, tak čo... Občas som stretol Janka Smreka, občas Poničana, ale to už nebolo ono. Prvý býval záдумčivý, odmeraný, druhému zas nikdy nevedel som prísť na chuť. Poničan totiž býval výbušný a neprístupný, ba vo mne vzbudzoval i dojem povýšeného človeka, a to ma pri mojej uzavretej povahe odháňalo od neho. On bol v podstate básnik, ja prozaik, takže i na literárnom poli sa naše záujmy rozchádzali. A Lacko Novomeský... Ak sa nemýlim, v tom čase iba raz, aj to náhodou, stretli sme sa v kaviarni Luxor, kam som sa z dlhej chvíle z blízkej redakcie zatáral. Prichodil mi akýsi roztržitý, nesvoj. Utrúsili sme zopár bežných fráz, a ďalej sme sa nedostali. Reku, bude si ešte myslieť, že ho spovedám, že mu so záludnými úmyslami nazerám pod pokrievku. Nuž ostali sme len pri neškodných vecičkách tohto sveta.

Myšlienky:

„Urbanovo obľúbené slovo v rozhovoroch bolo „priemetňa“. Epický svet má niekoľko priemetní, hovorieval. Jednou zo základných bola v jeho epickej fikcii priemetňa starobylého sveta, od ktorej sa odrážali nové varianty základných situácií v zhode s logikou jeho predstavy sveta, naštepenie nových vrstiev, postavenie nových zrkadiel k bytiu. Bytie, ak takto možno abstrahovať bez predbežných dôkazov, javí sa Urbanovi ako konečno, z ktorého si ukrája každý jednotlivec, každá generácia i doba.“

(Ján Števček)

„Nechcel byť za každú cenu novátorom a experimentovať. Napriek tomu sa ním stal - azda predovšetkým vďaka lyrickému gestu v prózach. Patrí k prvým autorom prúdu, ktorý je v dejinách slovenskej literatúry označovaný ako lyrizovaná próza.“

(Marta Žilková)

„Užitečnejšie ako robiť z Urbana klasika je čítať ho a hľadať v ňom živý materiál pre literárny vývin a pre slovenské myslenie. Zanechal po sebe veľké svedectvo nabité slovenským sociálnym humanizmom, prekypujúcou túžbou po modernosti a ustavične sa dovolávajúce nových časov.“

(Alexander Halvoník)